

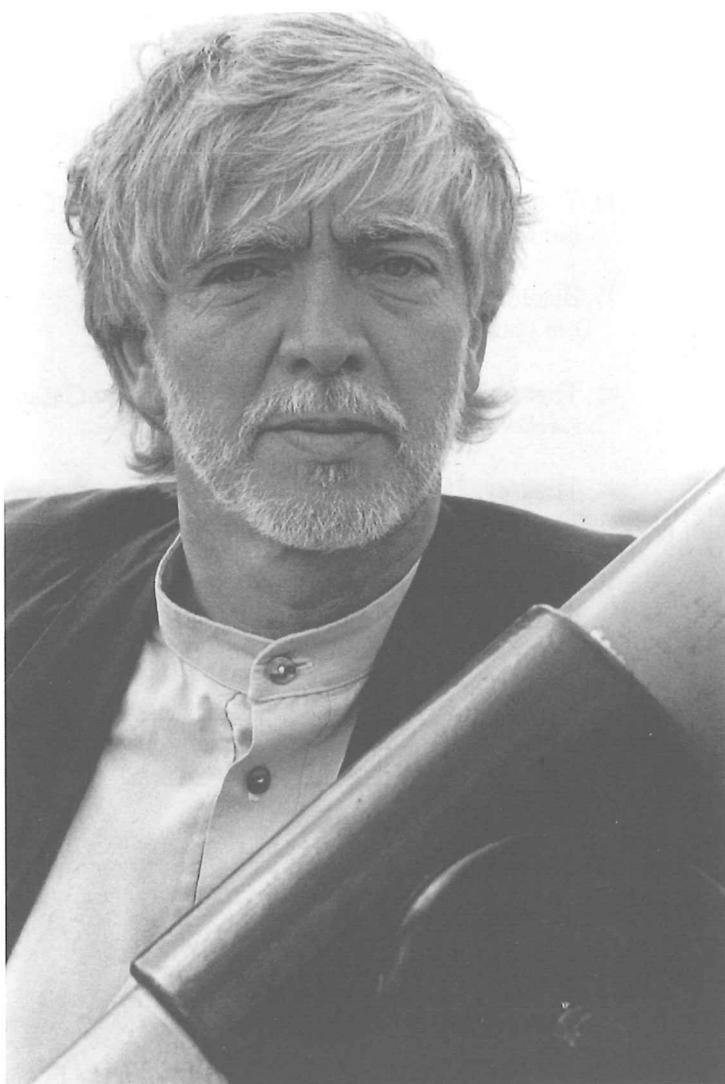
Eric Antonis

**‘Ik ben in hart en nieren een democraat,
maar als ik over kunst praat...’**

‘Kan kunst de wereld veranderen?’

Zo luidt de slogan van Antwerpen 93.

Een vraag die open moet blijven in een tijd die om antwoorden schreeuwt. Op de volgende pagina's beschouwingen over het werk van Jan Fabre, William Forsythe en Laura Fox, al drie te gast in Antwerpen. Paul Goossens sprak alvast met de man die het hele gebeuren moet overzien.



Al in de jaren 60 was er iets tussen Eric Antonis en Antwerpen. Hij maakte toen een thesis over de Antwerpse hongersnoden in de 16e eeuw en bracht eindeloze uren in de Antwerpse stadsbibliotheek door. Daar ontdekte hij wat organisatie al niet vermag, want de honger in die tijd bleek grotendeels kunstmatig. Het was een soort complot met molenaars die slechte stenen gebruikten en kardrijvers die het graan naar de verkeerde zolders vervoerden. Daar kwam dus opstand van. Aan de schilderkunst ging die ellende voorbij. Het was de burgerij die de opdrachten bepaalde en betaalde en niet de minste belangstelling voor armoede had. Ze kwam dus niet op doek. Als intendant van Antwerpen 93 is Antonis veel met kunst, dus ook met geld en rijkdom bezig. En opnieuw is er morrend volk.

Etcetera: De promotieslogan van Antwerpen 93 is een vraag: ‘Kan kunst de wereld veranderen?’ Een grap of is het menens?

Antonis: Dat vroegen ze me onlangs in Amsterdam ook en ik heb geantwoord dat wij Vlamingen zijn, dus behoorlijk ernstig en wel eens zwaar op de hand. Dikwijls menen we het heel ernstig. Na die dreun van november 1991 was iedereen het er over eens dat we slogans best vermeden, want dat is de taal van het ongenueanceerde en het extreme. De vraag daarentegen nodigt uit tot discussie, argumentatie en bezinning. Vragen tegen slogans, je zou het een programma kunnen noemen.

Toen we de eerste lijnen van ons beleidsplan uitzetten, waren we nog vol optimisme. De Berlijnse muur was pas gevallen en er was de hoop dat heel Europa in de ban van de democratie zou komen. Vandaag blijft van die euforie nog maar weinig over. In Europa is er groeiende onverdraagzaamheid en opnieuw oorlog. Uitgerekend in het land dat ik zo goed ken en waar ik jaren rondtoerde en zoveel vrienden had. Ik wist dat er in Joegoslavië spanningen waren, maar dat heeft me nooit echt verontrust want er was toen geen dreiging. In België waren er toch ook moeilijkheden. In feite ben ik met de Falklands pessimist geworden. Al die mensen die de soldaten kwamen uitwuiwen om aan de andere kant van de wereld voor de eer van het vaderland te vechten. De vlaggetjes en ‘Britannia rules the waves’, al die stereotiepen, waarvan je dacht dat ze definitief waren opgeborgen, bleken nog altijd springlevend. Ik behoor niet tot die optimisten die vinden dat het ongenoeg dat zich in november '91

Eric Antonis / Gerrit Op de Beeck

manifesteerde slechts tot 'la petite histoire' behoort. Het zou niet de eerste keer zijn dat we de dingen onderschatten en veel te laat reageren. In het verleden heeft dat al teveel tot grote vergissingen geleid.

Appèl

Etcetera: Moet de kunst dan een tegenmacht vormen? Een correctie op de wereld?

Antonis: In ieder geval moet kunst een plaats zijn waar je vrij kan denken, nieuwe ideeën kan formuleren en afstand nemen van clichés en vastgeroeste zekerheden. Zonder integere kunstenaars - je hebt er ook andere, kunstmakers - verstart en verzuurt de samenleving, zoals bleek in Oosteuropa waar de kunst in dienst van het regime moest staan. Misschien kan de kunst de wereld niet veranderen, maar ik geloof niet dat de wereld zonder kunst kan.

Etcetera: U verzet zich tegen de kunst die een boodschap uitdraagt. Anderzijds vindt u dat de kunst een kritiek op de tijd moet formuleren. Hoe wezenlijk is dat subtiel onderscheid?

Antonis: Ik heb de tijd van het politiek teater, zoals het Werkteater Amsterdam meegemaakt. Toen werden er nagels met koppen geslagen. Dat teater is niet meer te pruimen, het is gedateerd en voorgoed voorbij. Kunst wordt zo gemakkelijk gebruikt, als een glijmiddel voor ideologieën, toerisme, city-marketing, sociale status of entertainment. Kunst moet echter autonoom zijn, ze heeft een eigen rol. Overigens kan ik de kunstenaars toch niets opleggen, mijn nederige taak bestaat erin te rapporteren. Ik merk echter wel dat de echt interessante kunstenaars allemaal heel maatschappelijk bezig zijn. Ze doen het minder duidend dan vroeger en men werkt veel meer met metaforen die een appèl doen aan de verbeeldingskracht en uitnodigen tot een individuele reflectie.

Etcetera: Is het dan niet zo dat vele kunstenaars vooral met zichzelf bezig zijn?

Antonis: Dat stoort me niet echt, want als je dat goed doet, ben je ook met de mens bezig. Een scherpe analyse van je hoogst individuele ik kan ook andere interesseren en inzichten verschaffen. Ik vind dat niet zo ongeëngageerd. Na voorstellingen waarvan ik dacht dat ze geen enkele maatschappelijk impact zouden hebben, heb ik mensen horen zeggen dat ze hun leven gingen veranderen. Dat kan kunst dus ook. Het is niet meer zoals met *De Stomme van Portici*, dat iedereen na de voorstelling de straat oprende en aan de revolutie begon. Die collectieve roes is er niet meer, het is nu veel individueler.

Contramine

Etcetera: Antwerpen '93 wil ook een repliek geven op die verontrustende verkiezingsuitslag van '91. De 'goede zaak' blijft de kunst achtervolgen.

Antonis: We hebben daar veel over gepraat, ook met de kunstenaars. Moesten we geen vuist maken omdat er zoveel essentieels op het spel stond? Als dit een onvrij land wordt, zitten we opnieuw in 1585, het jaar dat de Schelde werd gesloten. Dan moeten alle kunstenaars hier weg, omdat er niet meer te werken valt. De vraag was of we niet een meer strijdbare positie moesten innemen om het tij te doen keren? De kunstenaars hebben ons gevraagd om dat niet te doen. We zullen wel, zo argumenteerden ze, onze persoonlijke commentaar op het gebeuren leveren, maar belast ons niet opnieuw met een sociale rol. We hebben zo lang voor onze eigen plek moeten knokken, dat we die niet opnieuw mogen afgeven.

Etcetera: Is er dan geen verschil tussen kunst die in dienst staat van een partij en kunst die opkomt voor waarden?

Antonis: Absoluut, ik werk niet voor een bepaalde partij, wel voor het vrije denken. De kunst moet vrij haar mening kunnen geven, zonder dat ze zich voor systemen of ideologieën plooit. Ze is een vrijbouter in de samenleving die probeert mensen te bekoren om hun meningen te herzien en de consensus te doorbreken. Een consensus is trouwens een fictie, want de werkelijkheid is zo complex dat ze niet tot eenvoudige schema's kan herleid worden. Je moet in de contramine durven gaan en controverses stimuleren. Dat heb ik destijds in de Warande ook gedaan. Als ik daar eens een jaar geen ruzie had of geen polemiek had gevoeld, wist ik dat ik slecht met mijn stiel bezig was. Het was een teken dat je teveel compromissen aanvaardde.

Etcetera: Vindt u dan dat u hier goed bezig bent?

Antonis: Ik heb hier toch al een paar rellen meegemaakt. Dat is trouwens onvermijdelijk als je keuzes maakt, dan heb je automatisch voor- en tegenstanders, bovendien is het artistieke milieu niet zo zachtzinnig. Het zijn mondige mensen, ze grijpen onmiddellijk naar de pen, lanceren petitie's en organiseren toestanden. Dat is goed voor de democratie, hoewel ik vind dat de reacties best iets afstandelijker zouden mogen.

Etcetera: Hoe reëel is uw autonomie als Antwerpen '93 voor een paar honderd miljoen afhankelijk is van sponsorgeld?

Antonis: Het is dansen op de slappe koord

en de manoeuvreerruimte is heel klein. Dat is echter een deel van de uitdaging. De sponsors hebben hier nooit echt gedrukt op de organisatie, want we hebben alles geglobaliseerd. We hebben een programma samengesteld en zijn dan naar de potentiële sponsors gestapt met de vraag of ze er iets in zagen. Als dat zo was, konden ze meedoen. Voor het globale en niet 'à la carte'. Er was hier dus geen sprake van pre-censuur, die verdoken, maar daarom niet minder efficiënte vorm van censuur. Waarom merk je in Vlaanderen trouwens nauwelijks iets van nieuwe muziek? Toch wel omdat de sponsors er geen belangstelling voor hebben en de overheid het eveneens laat afweten. Het interesseert hen niet en zo ontstaat een groot vacuüm. De overheid zelf is trouwens aan een gewetensonderzoek toe. Er is een grijze brij activiteiten waarvan ik niet weet of ze nog lang gesubsidieerd moeten worden?

Etcetera: Denkt u dan aan het Mechels Miniatuur Theater?

Antonis: Ik sta daar nogal ambigu tegenover. Als er geen MMT, Zwarte Komedie of KNS meer zou bestaan, dreigt het allemaal nogal kleurloos te worden. Ik hou wel van die variatie. De charme van Antwerpen bestaat er precies in dat er zoveel meer dan de Singel is en dat er ook kleine podia zijn. Zo komen alle smaken aan hun trekken, want ook het theaterpubliek is nu zeer gedifferentieerd. Het publiek van Anne Teresa De Keersmaeker is heel anders dan dat van het Ballet van Vlaanderen, het is jonger, avontuurlijker, minder burgerlijk. Het teateraanbod is zo divers dat je kunt kiezen. Zo zou het moeten blijven, want anders vermindert de kwaliteit van je democratie.

Barrières

Etcetera: Moet kunst niet op duurzaamheid mikken en moeten we niet die creaties stimuleren die de tijd zullen overleven?

Antonis: De kelders van de musea zitten vol met verkeerde keuzes, werken die de tijd niet hebben doorstaan. Slechts een kleine selectie is daar wel in geslaagd. Je weet dus nooit met zekerheid wat de tijd zal trotseren. Toen we het Middelheim-project van Antwerpen '93 begonnen, zei burgemeester Cools me op zeker ogenblik: 'je moet me nu wel garanderen dat we de beelden die we nu aankopen niet binnen 5 jaar moeten weghalen. Ze moeten bestemd zijn voor de eeuwigheid.' Die waarborg kun je natuurlijk niet geven, die bestaat niet. Zelfs de professionelen die nochtans alles gaan bekijken, kunnen zich verschrikkelijk vergissen. Onze zorg moet erin bestaan dat we iets toevoegen aan het

patrimonium en dat we een gunstig klimaat voor de artistieke creatie scheppen. Je moet bijgevolg kiezen en dat lokt tegenreacties uit, ondermeer omdat degene die de keuzes maken macht hebben.

Etcetera: Er zijn mensen die van macht houden. Of ziet u dat anders?

Antonis: Ach, zo comfortabel is een machtspositie ook niet. Het vergt moed en je staat voortdurend onder druk. Belangrijk vind ik dat de macht voldoende gespreid is, zodat anderen kunnen corrigeren en bijsturen. Daarom vond ik Luc Coorevits zo fout toen hij weigerde met Saint-Amour naar Antwerpen te komen omdat wij niets voor de belletrie deden. Als het hem echt menens is om schrijvers een publiek te geven, moet hij zich toch niet door onze keuzes laten leiden. Je moet toch je overtuiging volgen, want anders ben je niet echt met je stiel bezig en lijkt het eerder op een wraakactie.

Etcetera: Was het project Verhoog en Literatuur echt doordacht en had men de gevolgen goed ingeschat?

Antonis: Ik was er mij van bewust dat het conflictuele materie was. Er is immers in Vlaanderen een collusie tussen belletrie en journalistiek. Toen ze hier de petitie kwamen afgeven, moest ik vragen welke pet zij ophadden... (lacht) Je weet dus dat het mensen zijn die iets in beweging kunnen brengen, want er bestaat daar een corporatisme. Als er een collectief verweer op gang komt, worden de onderlinge twisten vlug toegedekt. De reactie heeft mij niet verbaasd, wel de snelheid en de intensiteit.

Het is toch zo dat precies het reflexieve en minder toegankelijke proza in de verdrukking zit. Als je geen bestsellers schrijft, heb je het moeilijk. Ik vond het ook heel goed dat er cahiers kwamen, waar die strikte scheidingen - of zijn het barrières? - tussen belletrie, essay en filosofie wat worden neergehaald.

Etcetera: Welke kunstvorm zou op dit ogenblik het best de sensibiliteit van de tijd kunnen uitdrukken?

Antonis: Ik denk dat je daar geen uitspraak kunt over doen. Het hangt van de smaak van elk individu af. Zelf ben ik erg op het woord gesteld...

Etcetera: ... terwijl vooral de dans die geen woorden nodig heeft, succes kent.

Antonis: De dans was zeer gescleroseerd en plots ontdekte men dat je met dan medium heel andere dingen kon doen en dat er niet alleen de wetmatigheden van het ballet waren. Dat je lijf zich los van de techniek kon

maken, werd als een bevrijding ervaren. Zoiets kan een kunstvorm plots een ongelooflijke dynamiek geven en zachtjesaan gebeurt dat nu ook met de opera, waar er steeds duidelijker afstand van de burgerlijke verschijningsvorm wordt genomen. De euforie blijft natuurlijk niet duren en dat merk je ook in de dans. Als al de bakens verzet zijn, rijst de vraag: 'wat moet ik daar nu mee, want alles is al gezegd.' Dan duikt iemand als Forsythe op die het classicisme opnieuw invult en er een nieuw verhaal van maakt. Het zijn permanente cycli van verval, crisis en wederopstanding.

'Swinging City'

Etcetera: Zijn er steden die omwille van de sfeer of de identiteit absoluut ongeschikt voor een project als culturele hoofdstad zijn?

Antonis: Ik vind het alleszins onzin om zoiets in de grote culturele metropolen te doen. Het lukt trouwens toch niet en dat is heel duidelijk in Parijs gebleken. Ik zou het ook nooit riskeren in wat ik de lege steden noem en die je in Nederland aantreft. De zuigkracht van de Randstad is zo groot dat ze al het artistiek potentieel uit de regio's heeft gepompt. Zelf heb ik in Turnhout geprobeerd een klimaat te scheppen zodat niet iedereen ging lopen en dat er een sfeer groeide waarin kunstenaars die er willen werken, ook kunnen werken. Meestal kun je ze niet vasthouden. Op een paar uitzonderingen na, vertrekken de meest interessante kunstenaars toch naar de metropolen, omdat ze zuurstof nodig hebben.

Een project als culturele hoofdstad heeft commentaar nodig, actie en reactie van de kunstenaars zelf. Anders verstikt en verkwijnt het in letargie en onverschilligheid. Het lukt maar als er een bijenkorf met veel leven is.

Etcetera: Zijn daarvoor de voorwaarden in Antwerpen vervuld of is het een stad die verlamd wordt door nostalgie?

Antonis: De Antwerpenaar is op een heel bijzondere manier op zijn stad verliefd. Dat is heel mooi, zolang de verliefde relatie niet verstoord wordt, want dan durven de mensen wel eens domme dingen doen. De Antwerpenaar kan niet los komen van zijn geschiedenis en kijkt altijd terug naar de gouden eeuw. Tegelijkertijd ziet hij die wereldhaven en dat vervult hem met een bijzondere trots. Het sinjorengeroef nietwaar. Tegelijkertijd zit er hier veel artistiek potentieel en dan rijst de vraag of er voldoende stimuli zijn zodat die kunstenaars zich in die stad kunnen uitleven. Ja, Antwerpen is toch nog een plek waar veel turbulentie gebleven is. Ik ben optimist en geloof dat je hier heel veel energie kunt

losmaken. Er is hier toch veel lef, durf, avontuur, beweeglijkheid en tegelijkertijd is het een prachtig, historisch nest. Voor een stad zijn het twee goede componenten om er iets van te maken. Sommige buitenlandse journalisten is dat ook niet ontgaan. Er waren er nogal wat die tot de conclusie kwamen: 'It's a swinging city'.

Etcetera: U bent geen Antwerpenaar en u kunt zich allicht nog over Antwerpse evidenties verwonderen. Hangt er hier meer creatieve electriciteit in de lucht dan in Gent of Brussel?

Antonis: Absoluut. Brussel is een plek van eilanden, bovendien zit je met twee gemeenschappen die erg gecompliceerde verhoudingen hebben. Tenslotte is Brussel een soort Washington aan het worden. Ik denk dat de organische verdeeldheid iets te groot is om er nu al iets mee te doen. Binnen een paar generaties misschien. In Antwerpen is het allemaal heel anders. Je hebt er nog een binnenstad waar mensen wonen. Er is die verliefdheid, maar ook het dynamisme en de zin voor avontuur. Het is een explosieve cocktail en op zeker ogenblik moeten daar fantastische dingen uit voort komen.

Etcetera: Hoe kan het beleid de creativiteit nu prikkelen? Ook in de gouden eeuw kwam de impuls van de mecenassen.

Antonis: Het is onmiskenbaar zo dat een artistieke explosie altijd in het zog van welvaart en rijkdom komt.

Etcetera: Kunst gedijt niet in armoede?

Antonis: Absoluut niet, toch niet als beweging. Er zijn prachtige teksten geschreven in de armoedige datsja's rond Moskou, maar een echte stroming komt maar tot bloei als er economische groei en welvaart is. Antwerpen is geen arme stad, ook al zit het stadsbestuur dan krap bij kas. Als je de Europese statistieken bekijkt, scoort de Antwerpse regio bijzonder goed. Er is hier welvaart.

Burgerverdriet

Etcetera: In tegenstelling tot de gouden eeuw vertrekt nu veel rijkdom over de grenzen.

Antonis: Ongetwijfeld gaat een deel naar Leverkusen en andere Duitse steden. Toch slagen we erin om 250 en misschien wel 300 miljoen sponsorgeld bij elkaar te krijgen. Als je dat goed aanpakt en er komt een traditie, is veel mogelijk. Daarnaast is er de 1,2 miljard die de stad jaarlijks voor het culturele uittrekt. Dat is geen klein bedrag. Met een herschikking van die middelen, zou je nieuwe projecten kunnen opstarten. Er is nog veel betutteling en als de culturele instellingen meer autonomie kregen, zou de dy-

namiek ongetwijfeld verhogen. De manier waarop ik in het Zuidelijk Toneel kon werken was een verademing. Je maakte een beleidsplan en als dat de goedkeuring wegdroeg, vertelde het stadsbestuur je onmiddellijk hoeveel je daarvoor de volgende vier jaar zou krijgen.

Etcetera: Vreest u niet dat al het gemeier over het burgerverdriet de democratie steeds verder van de cultuur en steeds dichterbij het triviale en het populistische zal drijven?

Antonis: Zo is het. De democratie veronderstelt bij de burgers democratische bekommernis en ook dat ze goed geïnformeerd zijn. Daar zijn we nog niet aan toe. Als je ziet hoe de informatie gokt op trivialiteit en probeert er een aantal beperkte opinies in te rammen. Wat ben je trouwens met een referendum als de mensen nauwelijks weten waarover het gaat? Zelf heb ik mijn beleidsplan op enkele hearings toegelicht. Het waren geen gemakkelijke discussies, maar de sfeer was goed, want men voelde dat men au serieux werd genomen. Nochtans vertoonde ik weinig bereidheid om mijn plan aan te passen. Ik kwam het verdedigen, luisterde naar de bedenkingen en dreef toch mijn zin door. Ik ben in hart en nieren een democraat, maar als ik over kunsten praat, ben ik toch wel...

Etcetera: ...een verlicht despoot

Antonis: ...iets in die zin misschien. Als ik met de burgemeester praat zegt die me soms: 'Gij gedraagt u als een dictator. Ik zou als politicus nooit zo autoritair durven optreden, dat druist in tegen mijn democratisch gevoel.' Dat klopt, denk ik. Het is een werkmethode die je niet in andere sectoren kan toepassen. De artistieke wereld is zo specifiek dat je daar de grote democratie niet kunt op loslaten. En als je het toch doet, wordt het allemaal een brij zonder smaak of kleur. Het wordt dan één groot compromis, terwijl de kunstenaar toch compromisloos moet zijn. Als je die werkmethode toepast, is er ook niemand meer verantwoordelijk, want men kan zich achter 25 bomen verstoppen. Dat vond ik zo verfrissend aan Documenta, je wist wie je moest aanvallen. Het was immers duidelijk dat de keuze door Jan Hoet was gemaakt. We kenden de boosdoener en dat maakte de discussie duidelijk. In Vlaanderen gebeurt dat te weinig. Ik kan mij voor Antwerpen 93 ook niet verschuilen. Ik ben de verantwoordelijke.

Haat-Liefde

Etcetera: Wat als uw programmatie de agressie van een deel van de bevolking uitlokt?

Beschouwt u dat als een onvermijdelijk neveneffect?

Antonis: Ik denk dat het inderdaad onvermijdelijk is. Interessante kunstenaars zullen altijd bestaande opinies ondermijnen en dat verontrust. Er zijn dan mensen die zich teweer zullen stellen om hun zekerheden en hun positie te behouden. We hadden Antwerpen 93 met vuurwerk kunnen openen. Dat zal ook wel gebeuren, maar dat is niet genoeg. We moeten heel duidelijk tonen dat er in Europa een paar zaken grondig fout lopen. Daarom hebben we Sarajevo geprogrammeerd. Sarajevo was een stad waar heel verschillende culturen eeuwen naast elkaar hebben geleefd en plots ging het allemaal mis. Dat roept herinneringen op aan de onverdraagzaamheid en de godsdienstoorlogen die ook een einde maakten aan de Antwerpse gouden eeuw. Als de openheid en het humanisme verdwijnen, is het verval niet ver meer af. Ook vandaag zijn er hier mensen die zeggen 'eigen volk eerst'. Je zou hier aan het onderwijs en de huisvesting iets moeten doen en tegelijkertijd een paar leugens rechtzetten. Het is niet waar dat Antwerpen een onveilige stad is, het is één van de veiligste van Europa. En toch zijn er die ons willen doen geloven dat het hier Sodom en Gomorra is. Daar kun je beleidsmatig weinig aan doen, dat moet je communicatief aanpakken en eens een goed plan voor uitwerken.

Etcetera: Burgemeester Cools is iemand die moeilijk luistert. Hoe verloopt uw communicatie met hem?

Antonis: Cools is de minst politieke man die ik in heel mijn leven ben tegengekomen. Doorgaans houdt een politicus zijn waarheid achter de kiezen en achter elke zin moet je

raden wat hij in feite wil zeggen. Het wordt nooit duidelijk of rechtstreeks geformuleerd. Niets van dat bij Cools. Elke dag krijg je ongezoeten en ongenueanceerd zijn mening in je gezicht, elke dag opnieuw. Onlangs schreef Jef Geeraerts dat ik met hem niet meer 'on speaking terms' was. Het tegendeel is waar. We praten teveel en we hadden onwaarschijnlijk veel discussies over de meest onwaarschijnlijke vragen en problemen. En dat gaat nog altijd door. Ik vind het wel knap dat zoiets kan, zulk direct contact. In Eindhoven zag ik de burgemeester twee keer per jaar, telkens voor vijf minuten.

Etcetera: Misschien had die andere opvattingen over delegatie van verantwoordelijkheden?

Antonis: Ja, maar het zegt toch iets over het engagement tegenover de kunst. Als Cools zich zo turbulent met de dingen inlaat, betekent dat iets. Er zit trouwens ongelooflijk veel energie in die man en hij doet het allemaal met een zeldzame verbeterheid. Het is natuurlijk geen gemakkelijk iemand, maar hij is betrokken bij de samenleving en wanhopig probeert hij de dingen te veranderen. Tussen mij en hem is het een haat-liefde verhouding. Ik vind het een spitante sparring partner, hoewel ik bij sommige discussies denk: 'Mijn god, waar zijn we mee bezig.'

Paul Goossens

**Aarzel niet! Bel ons (02/230.26.60) of breng ons een bezoekje!
(Aarlenstraat 75-77 te 1040 Brussel)**

IS EEN MULTIDISCIPLINAIRE AUTEURSVERENIGING